

Janez Orešnik

DOSLEDNO: MATERINŠČINA PRI POUKU

Ali je naša materinščina ogrožena? Delen odgovor morem podati kot strokovnjak za splošno jezikoslovje:

1. Tistih znamenj, v katerih vidi ustrežna mednarodna strokovna literatura, t. i. odmiranje jezika, v slovenščini seveda ni, če odmislimo poseben položaj v nekaterih predelih našega zamejstva.

2. Na straneh SODOBNOSTI je bilo nekoč že opozorjeno na podatek, da sodi slovenščina po številu govorcev med najbolj vrhne tri odstotke vsaj kolikor toliko raziskanih jezikov sveta. (Vse še neraziskane pa govori verjetno tako ali tako zelo malo govorcev.) Hočem reči: na tisti lestvici več tisoč jezikov, ki bi se začela z največjim (po številu govorcev), in se končala z jeziki, ki so materinji samo po eni osebi, bi bilo več kakor 97 odstotkov jezikov navedeno niže od slovenščine. Sodeč po številu govorcev, torej nismo posebno ogroženi. – Mimogrede tole. Kot jezik z najštevilnejšimi govoreci se pogosto navaja kitajščina. Tega izmisleka o jezikih, ki se resnično govorijo na Kitajskem, ki pa jih (sklicujoč se – z jezikoslovnega stališča povsem neprepričljivo – predvsem na enotno pisavo vseh teh jezikov) kitajska notranja politika že stoletja skoraj vse ponižuje v gola narečja »standardnega« jezika, nikakor ne smemo podpirati, niti s previdnimi ubeseditvami »bi jim že skoraj lahko rekli samostojni jeziki« (Delo 28. jan. 1993, str. 15). Z načeli, ki branijo slovenščino, moramo dosledno meriti tudi druge jezike!

V nadaljevanju bom govoril samo še o zadevah, ki večinoma ne sodijo v mojo stroko, vsaj ne v ožjo. To bodo bolj mnenja uporabnika kakor jezikoslovca.

Predvsem moram pribiti naslednje splošno znano dejstvo. Kdor jasno misli, se tudi jasno izraža; kjer pa ni jasne misli, tudi jezik tega ne zmore skriti.

Splošna razpuščenost, ki jo v zvezi z rabo naše materinščine opažamo marsikje, je kakor znano v veliki meri pogojena s preveliko naglico življenja sploh: ni časa za premislek o ubeseditvi. Za zdravje ni vseeno, s katero hitrostjo meljemo po ustih hrano, pa vendar samo nekateri posvečajo temu vidiku prehranjevanja dovolj pozornosti. Podobno ni vseeno, ali ubesedujemo hitro ali počasi, a spet pazijo le maloštevilni. Tako je povsod po svetu. Izboljšanje bo prišlo po moji sodbi šele, ko se bo resnično – torej predvsem tudi duhovno – povečala kakovost našega življenja in nas naučila ceniti prave vrednote, tudi naš materinski jezik.

Kako do takrat?

Pomembni so zgledi. Žal je na visokih položajih le malo oseb, ki bi znale tudi pri hitrem govorjenju brez predloge stavke oblikovati na vseh ravninah (izgovarjava, skladnja, pomen itd.) sorazmerno lepo. Že izreka mnogih je premalo razločna, kaj šele lepa in pravilna. (Isto opazamo pri nadaljnji avtoriteti, namreč pri učitelju: pa še to, da marsikateri učitelj piše na šolsko tablo le polčliltljivo in brez reda, kaj šele popolnoma usklajeno s pravopisnimi pravili.)

Posebno slab zgled nudijo nekateri natisnjeni prevodi tujih besedil, zlasti poljudnoznanstvenih knjig, doktor romanov ipd. Taka besedila jezikovno vplivajo na veliko bralcev. Pred kratkim sem z resničnim zanimanjem prebral slovenski prevod nemške knjige o podzavesti. Prav je, da nam je to delo dostopno, saj kaže eno izmed zanesljivejših poti, po katerih si lahko posameznik zgolj z lastnim prizadevanjem poglobi duhovno življenje. Vendar prevajalec ni vpregel prav vseh svojih prevajalskih sposobnosti, in tako jezikovna lupina besedila (vsaj meni) naravnost preprečuje osredinjenje na vsebino, tako da ta ne doseže polnega učinka.

V tej zvezi ponavljam za drugimi, da bi potrebovali nekak državni jezikovni urad (obogateno nadaljevanje nekdanjega jezikovnega razsodišča), ki bi javnost opozarjal na prekoračenja normalnega v jezikovnem vedenju, predlagal ustrezne sistemske izboljšave, dajal jezikovna pojasnila zainteresiranim posameznikom in ustanovam, skrbel za domače strokovno izrazje, izdajal primerne priročnike in časopise itd. Že iz gmotnih razlogov bi tak urad najbrž morali uvajati postopno, a zastaviti bi bilo treba takoj. Kot zgled so nam na voljo ustrezne ustanove (delujoče že več desetletij) v skandinavskih in nekaterih drugih državah.

Zaskrbljeno javnost močno motijo množiče se tuje besede v imenih podjetij, v reklamah, oglasih ipd. Mene ne motijo. Kakor je *ful de best* popolnoma naravno v govoru sedanjih najstnikov (v jeziku taščine generacije ustreza *izborna*), tako spadajo določene tuje besede in zveze besed v imena podjetij ipd. Tako je povsod po svetu, še na Islandskem, kjer je skrb za jezik sicer res izjemna in že zaradi majhnosti dežele vsaj v posebnih primerih tudi nadpovprečno uspešna.

Bolj od reklam ipd. je »nevarno«, če kdo siromaši svoj jezik z mešanjem jezikovnih zvrsti, npr. z otroki doma govori knjižno ali vsaj polknjižno z namenom, da bi se otroci hitreje naučili knjižnega jezika. (Ker pa otroci drugod slišijo knjižni jezik pretežno od avtoritet, npr. od učitelja, politika, duhovnika, od TV, podzavestno občutijo domače odrasle, ki si prizadevajo z njimi govoriti knjižno, tudi kot avtoritete, to pa se prej ali slej maščuje.) Ali če se komu v Ljubljani sredi sicer neprisljenega pogovora med kosilom zareče knjižni deležnik *našel*, *našla* namesto pričakovanega neknjižnega *najdu*, *najdla*. Ali če se kdo zgraža nad rabo veznika *brez da* poleg *ne da* v nižjepogovornem jeziku. (*Brez da* je mogoče res prevzeto, saj ima ustreznice v knjižnih jezikih vseh naših sosedov, le da je v hrvaščini ustreznica neknjižna. Vendar je možen tudi domač izvor, namreč t. i. kontaminacija recimo iz (*odšel je*) *brez sporočila* in (*odšel je,*) *ne da bi sporočil*.)

Prava jezikovna sposobnost je tista, ki zna uporabiti pravo besedo na pravem mestu; v vsaki novi jezikovni prvini, domači ali prevzeti, vidi obogatitev te ali one jezikovne zvrsti. Že iz tega poglednega kota je zgrešena misel, da je prav samo, kar dopušča knjižni jezik, ostalo pa da kaže na propad, ogroženost ipd. Res pa ima knjižni jezik kot posebno dragocena jezikovna zvrst številne svoje zakonitosti, in te je treba pri rabi knjižnega jezika v primernih meri spoštovati. Kako velika blagodat je polno razvit knjižni jezik materinščine, sem sam občutil v zadnjih letih, ko sem po dveh desetletjih sestavljanja znanstvenih besedil pretežno v tujih jezikih zaradi »spremenjenih potreb službe« začel pisati pretežno slovensko. Prej si v znanstveno besedilo skoraj ne bi upal zapisati članka niti v tujem jeziku, v katerem se počutim

najbolj gotovega, saj ne bi mogel biti prepričan, da je besedica res rabljena povsem v skladu z mojimi nameni. Zdaj kar uživam, kadar vključim v stavek kak členek (tu spredaj *kar!*).

Pri skrbi za jezik igra posebno vlogo naše šolstvo. Iz najrazličnejših vzrokov je šola pri številnih otrocih osovražena. (Na plotu pred neko ljubljansko osnovno šolo sem te dni prebral napis s kredo: »Šola je sladkor, toda jaz sem diabetik!«) Slovenski jezik in književnost žal nista izvzeta. Motivacije za učenje knjižnega jezika sicer po mojem ne manjka, vendar vse zadevne možnosti še zdavnaj niso izkoriščene. Že »prv črv« bi znal ceniti opozorilo, da gre branje hitreje od rok, če se vsaka beseda piše vedno enako (torej ne enkrat *ovca*, drugič *ouca* in tretjič *olca*), in bi tako doumel potrebo po pravopisnih pravilih. Priročniki vse preveč navajajo samo, kako kaj v normi mora biti, le malo pa normo utemeljujejo. (Vsakovrstni »pozitivizem« je žal sploh ena izmed poglavitnih bolezni našega šolstva. Pred leti sem v učbeniku za nižji razred OSNOVNE šole opazil sliko, prikazujočo razporeditev zob v ustih veverice, z imenom vsakega zoba posebej. Je zdaj kaj boljše?)

Zlasti pri pouku tujih jezikov v osnovni in srednji šoli je naša materinščina prav po nepotrebnem zapostavljena, češ da moti. Za obe šolski stopnji predlagam naslednje izboljšave:

1. Slovnica tujega jezika naj bi se poučevala v materinščini. Tuji učni jezik že tako ovira osredinjenje na slovnico samo in vsiljuje svoj lastni slovnični sistem, vstevši ustrezno strokovno izrazje. Vse to je nerodno: pouk slovnice traja dlje kakor nujno, dodatni tuji slovnični sistem je pretežno odveč, tuje jezikoslovno besedje pa prav zanesljivo ni tisto strokovno izrazje v tujem jeziku, ki bi si ga učenci osnovnih in srednjih šol najbolj želeli.

2. Tuje slovstvo naj bi se poučevalo v materinščini. Prav je seveda, da učenci spoznavajo dragocene izvornike tujega jezika, povsem drugo pa je nadaljnje ukvarjanje s temi besedili. Ker moramo z njimi doseči prav najvišje učne smotre, jih ne gre tratiti za navadne jezikovne vaje ali z zahtevo po izražanju v tujem jeziku omejiti učenčevo izpovedovanje. Sploh bi morala SODOBNOST o pouku književnosti na douiverzitetni ravni obuditi razpravo, podobno pričujoči anketi.

3. Pouk o civilizaciji in kulturi dežel, v katerih je tuji jezik v rabi, naj bi bil v materinščini. Pri tem pouku so posredi npravne zadrege, npr. ali naj bo v zvezi z ZDA govor o iztrebljanju Indijancev ali o Silicijevi dolini. Že zato so vpleteni visoki učni smotri in velja s potrebnimi spremembami točka 2.

Pouk prihodnosti si zamišljam takole. Prav na vseh stopnjah šolanja bo najpogostnejša domača ali šolska naloga vsakovrstno spisje, pri večini predmetov (tako bi se mimogrede utrjevalo tudi osnovno izrazje različnih strok). Malokaj zmore namreč tako povečati jezikovne sposobnosti mladih kakor pisanje t. i. prostih spisov. Učitelji bi morali spise dosledno popravljati in komentirati, glede na vsebino in glede na jezik. To bi seveda zahtevalo povsem drugačno izobraževanje pedagoških delavcev in popolno preusmeritev šolskega dela, npr. korenito krajsanje učne snovi (da bi se v domačem in šolskem delu učencev pripravil prostor za spisje) in urne obveznosti učnih. (V ozadju je torej spet denar!)

Kolegica, ki že več let deluje na znani ameriški univerzi, mi je med svojim nedavnim obiskom v domovini zaupala, da je v znanju, ki ga je imela v popotnici iz Ljubljane, najbolj pogrešala navodil o pisanju »papersov« in ustrezno vajo. Ta okolnost da ji je na novem mestu nekoliko zagrenila življenje, saj so bila sprotna seminarska delca kar naprej njena osnovna delovna obveznost.

V t. i. mednarodno kakovost visokošolskega študija sodi, da jezikovna obleka univerzitetnega predavanja kaže ostrino predavateljeve misli. Nekaterim univerzitetnim učiteljem je dano že po naravi, da to zahtevo zmorejo, drugi jo dosežejo v vajo, najzanesljiveje pač tako, da vse življenje sestavljajo (in objavljajo) znanstvena dela (tudi v materinščini). Že zato je umetna določba, naj bodo vsaj magistrska in doktorska dela, predložena na naših univerzah, načeloma spisana v slovenščini.